

33. Тимошук Б.О. Звіт про розкопки на давньоруському городищі Галиця в с. Ломачинці Сокирянського району Чернівецької області в 1968 р. (XI–XIII ст.). // НА ІА НАНУ. – 1968/77. – 8 с.
34. Тимошук Б.О. Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород: Карпати, 1969.
35. Тимошук Б.О. Розвідка в басейні р. Прут // АП УРСР. – 1952. – Т.ІІІ. – С.413.
36. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К., 1989.
37. Толочко П.П. Основні досягнення та перспективи розвитку давньоруської археології України // Археологія. – 1987. – Т.57. – С.51–56.
38. Успенская А.В., Фехнер М.В. Поселения Древней Руси // Труды ГИМ. – М., 1956. – Вып.32. – С.15–17.
39. Фехнер М.В. Деревня Северо-Западной и Северо-Восточной Руси X–XIII вв. по археологическим данным // Очерки по истории русской деревни X–XIII вв. – Тр. ГИМ. – 1967. – Вып.43. – С.278.
40. Фонди ЧКМ. – Ф.ІІ. №12679/913.
41. Фонди ЧКМ. – Ф.ІІ. №12763/955.
42. Фонди ЧКМ. – Ф.ІІ. №1604/26590.
43. Фонди ЧКМ. – Ф.ІІ. №29782/1759.
44. Фонди ЧКМ. – Ф.ІІ. №5285/264.
45. Щапова Ю.Л. Об особенностях древнерусского ремесла // Древности славян и Руси. – М., 1988. – С.176.
46. Юра Р.О. Найдавніші традиції в плануванні східнослов'янського народного житла // Археологія. – 1971. – №1. – С.82.

The body of the article goes on to discuss basic principles of open settlements. The principles of one-line, two-line, iunolous and new types of constructions agrikultural manufacturing, handcraft and village prorluce are under study. The household of the open settlements' population has ben depicted on the basis of the presented material.

Key words: archeology, Chornive's castle, cultural layer, economic pit, weapol, ceramics, burial ceremony.

УДК 398.3
ББК 63.3-7

А.А. Мойсей

ОБРЯДИ ВІДВЕРНЕННЯ ГРАДУ У ВИКОНАННІ ГРАДІВНИКІВ (НА МАТЕРІАЛАХ РУМУНОМОВНИХ СІЛ БУКОВИНИ)

У статті досліджений матеріал про існування на Буковині в ХІХ–ХХ ст. людей, які професійно займалися розгоном градових хмар від села та полів – градівників. Особлива увага звернута на історичній трансформації даних обрядів, що призвело до того, що місце градівників на сучасному етапі займають прості найняті сільські мешканці, які при наближенні градових хмар дзвонять у церковні дзвони чи “б'ють у залізо”.

Ключові слова: Буковина, градівники, обряди.

Необхідність впливу на атмосферні явища в середовищі землеробів породжувала безліч обрядів і ритуалів, в основі яких лежала метеорологічна магія. Обряди виконувалися в більшості випадків колективними зусиллями представників сільської громади. Однак це зовсім не виключало можливості докладання до загальної справи індивідуального таланту. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на Буковині були зафіксовані люди, які професійно займалися, з більшим чи меншим успіхом, розгоном градових хмар від села та полів. Мова йде про своєрідну касту людей, наділених надприродними властивостями (носіїв езотеричних знань), здатних, на думку громади, впливати на атмосферні явища – градівників. Їх, мабуть, слід віднести до “прогноувачів хмар”, термін, атестований римськими авторами в дохристиянську добу. Сьогодні у східнороманського населення Буковини зберігся лише поодинокий випадок існування градівників, зафіксований нами в с.Красноїльськ Сторожинецького району Чернівецької області, в інших селах були атестовані тільки свідчення про існування градівників, у той час як у деяких гуцульських селах градівники (мольфарі) залишаються поважними особами. Реальністю наших днів є також факт, що в декількох

румуномовних селах Буковини існує звичай наймати на певний календарний відрізок часу чоловіків, в обов'язок яких входить відвернення від села градових хмар та інших атмосферних катаклізмів.

На переважній більшості території проживання східних романців градівник ототожнюється з міфічною істотою соломонар, тому сам термін “градівник” розповсюджений лише на Буковині та в деяких регіонах Трансільванії. На Буковині населення чітко розрізняє двох персонажів, пов'язаних із метеорологічною магією: градівника, як носія езотеричних знань, і соломонарів, які в їхніх уявленнях літають на драконах і носять град. Саме тому історіографічна література, присвячена обрядам у виконанні градівників, є тотожною з тією, що відноситься до соломонарів (І.Гіною, Л.Бердан, В.Белтяну, А.Оїштяну, І.Талош та ін.). Деякі можливості для вивчення даного питання в порівняльному аспекті надають роботи М.Толстого, А.Гури, Р.Кайндля, Є.Фішера, Т.Деметера, Н.Лістової.

На наявній джерельній базі можна вибудувати хронологічно послідовну історіографічну драбинку знань про градівників. На першій сходинці, на наш погляд, стоять повідомлення Геродота, римських авторів I–IV ст. н. е. та закони часів правління Карла Великого, спрямовані проти темпестаріїв. На терені Румунії термін “прогонювач хмар”, зафіксований в “Законі Матея Басараба” (Тирговіште, 1652), можна вважати другою сходинкою. На третій сходинці знаходяться відомості про буковинських “градівників” і “каменярів”, уміщені в працях румунських етнографів С.Маріана, Є.Нікуліце-Воронки та ін. Процес трансформації обрядів відвернення граду на початку XXI ст. ще піддається вивченню під час проведення етнографічних експедицій в румуномовних, українських і змішаних (румуно-українських) селах Буковини [6].

У ході проведених польових обстежень нами був зафіксований лише один факт існування в наш час градівника – Іліуц Савета Іллівни, 1944 р. н., мешканки С.Красноільськ Сторожинецького району. Свої знання Савета Іліуц успадкувала від матері (Іліуц Рахіри Самоїлівни, 1910 р. н.), яка вже померла. За її свідченнями, вона готує 12 пісних страв напередодні таких свят, як Новий рік, Різдво, Йордан. У ці дні Савета Іліуц дотримується суворого посту. Обряд відвернення граду починається з того, що вона виходить на вулицю, сідає біля дерева з ритуальними стравами, молиться (“Отче наш”), а потім кличе мандрівників (călători), промовляючи: “...Мандрівники! Мандрівники! / Запрошую до свят / Коли столи багаті / Та їжа зварена / Не влітку / Коли поля багаті / Прийдеш їх знищити” / “... Călători! Călători! / Pofțiți pe la sărbători / Când îs mesele-ncărcate / Și bucatele fierte / Nu la vară / Când a fi câmpul încărcat / Să vii să-l strici...”. Дане заклинання виголошується нею тричі та супроводжується розкиданням уверх ритуальних страв. Після того примовляє: “Як столи багаті / Так нехай будуть поля врожайними” / “Cum stau mesele-ncărcate / Așa să fie câmpurile îmbelșugate”, а також закріплює це заклинання таким зверненням: “Дай, Боже, влітку пшеницю вдома та надворі” / “Dă Doamne la vară grâu prin casă și pe-afară”. Виконавши даний ритуал, влітку при наближенні градових хмар Савета Іліуц виходить на вулицю з великоднею свічкою та кошиком і, перехрестившись, вимовляє заклинання: “... Мандрівники! Мандрівники! / Запрошував вас до свят / Коли столи були розкладені / Та їжа зварена / Якщо тоді не завітали / Зараз ідіть у пустелю, ліси / У відлюдні місця, / Бо там на тебе чекають” / “...Călători! Călători! / V-am pofțit pe la sărbători / Când erau mesele-ncărcate / Și bucatele fierte / Dacă n-ați venit atunci / Acum dute prin pustii, păduri / Unde nu locuiște nimeni, / Căci acolo-i pregătit pentru tine”. Перехрестившись великоднею свічкою, показувала напрямом, куди мали прямувати градові хмари. У кінці вона примовляла: “Як розпорошуються люди з великоднім кошиком додому / Так нехай розсіюється буря та град ...” / “Cum seîmprăștie oamenii cu blidul acasă / Așa să se împrăștie furtuna și piatra...”. Слід також зазначити, що весь магічний обряд дублюється читанням молитви “Отче наш” (запис студ. К.Істратій) [6].

У решті румуномовних сіл Буковини констатовано, що людей, наділених надприродними властивостями відвертати градові хмари (градівників), уже не існує. В основному їх місце зайняли спеціально найняті чоловіки, які при наближенні градових хмар дзвонять у церковні дзвони. Зокрема, про існування градівників у минулому пам'ятають мешканці сіл Корчівці, Йорданешти Глибоцького р-ну (північна частина Буковини) та в українських селах Дерменешти й Велика Марицея (південна частина Буковини). Найкраще пам'ятають про них старожили села Корчівці, яким відоме навіть ім'я градівника – Ткачук Іван Олексійович, 1901 р. н. За свідченнями старожила цього села Чіківчук Флоарі Василівни, 1931 р. н., свої сили Іван Ткачук отримав, як він сам зізнався, коли косив траву в горах і врятував палицею жабу з пащі змії. Саме за допомогою цієї палиці він почав відвертати від села градові хмари. У с.Йорданешти така особа називалася “петрар” (“*pietrar*”). У селі ще пам'ятають, що під час наближення до межі села градових хмар ця людина роздягалася догола й певними рухами рук і спеціальними заклинаннями відвертала хмари (Інф.: Шкробанець Василь Миколайович, 1935 р. н. – запис студ. Д.Божеску). В українських селах Дерменешти та Велика Марицея згадана особа називалася “градовий”. За спогадами старожилів, градівники жили усамітно, град відвертали розмахуванням рук і певними обрядовими стравами (Дерменешти: Філіпеску Марія Омелянівна, 1929 р. н.; Велика Марицея: Кідовець Марія Василівна, 1926 р. н.).

Традиція наймати чоловіків, які б відвертали град, зберігається до наших днів і зафіксована нами в ряді румуномовних (Геїнешти, Валя Сяке, Фундул Молдовой південної частини Буковини Бояни, Петрівці, Красноільськ, Купка її північної частини [6; 24; 26, с.59; 31, с.406]), змішаних (Корчівці) та українських (Михальча північної частини Буковини, Дерменешти, Велика Марицея її південної частини [6])^{*} сіл регіону. За розповідями одного з них, Цугуя Андроніка Миколайовича, 1934 р. н., опитаного нами в с.Купка, його призначає громада на 4–5 місяців (квітень–вересень). Гроші для оплати збирають для нього 2–3 людини з кожного кута села. У 50-х рр. ХХ ст. цій особі давали по відру кукурудзи, картоплі, дрібні гроші. Під час наближення бурі Андронік Цугуй з допомогою паламаря дзвонить у всі чотири дзвони двох дзвіниць одночасно. А в Корчівцях є спеціально освячений церковний дзвін для відвернення граду [6].

Докладно звичай дзвонити в церковні дзвони з метою відвернення граду був описаний наприкінці ХІХ ст. С.Ф.Маріаном. Так, в одному з його рукописів, що зберігається в Національній бібліотеці Румунської академії наук, міститься інформація про наймання двох людей, названих “охоронцями від граду” (“*păzitori de grindine*”), які дзвонили у дзвони, коли до межі села наближалися градові хмари. За свою роботу вони отримували восени від кожного односельчанина певну кількість качанів кукурудзи. Але якщо, на думку громади, село потерпало від сильної бурі з-за того, що дана людина полінилася відігнати хмари дзвоном, тоді її притягували до відповідальності, в тому числі й до грошового штрафу [10, арк.12]. Даний звичай, як такий, що був розповсюджений на Буковині, описаний також Є.Нікуліце-Воронкою [28].

У ході польових обстежень нами було виявлено ще один спосіб відвернення граду – “биття у залізо”. Зокрема, звичай був зафіксований як у молдавському селі Колінківці Хотинського району, так і в українському селі Дерменешти Сучавського повіту. За свідченнями старожила С.Колінківці Настаса Миколи Дмитровича, 1928 р. н., ще змалку, коли насувалися градові хмари, він бив у залізо, вірячи, що таким чином можна відвернути град від села. Він бив залізною палицею в рейку, прив'язану до одного з дерев на подвір'ї, причому залізо вибирав сам за звуком, який воно видавало при битті. За свідченням інформаторів, це вміння в селі передається з покоління в покоління. Як показали польові обстеження, в даному селі існує понад десяток таких людей [6].

^{*} Даний звичай зафіксований також у с.Велика Кам'янка Коломийського району Івано-Франківської області (запис студ. М.Іванішина) [6].

Більш змістовний матеріал про обряди у виконанні градівників у східнороманського населення Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст. знаходимо в наукових працях С.Маріана, Є.Нікуліце-Воронки, А.Горовея, Т.Памфіле, Т.Германа, відповідях на етнографічні анкети Б.Хаждеу, Н.Денсушану та ін. Особи, які мали здатність впливати на атмосферні явища (носії езотеричних знань), згідно з цими джерелами, були відомі в народі під назвами не лише “градівників”, але й “каменярів”, “цегельників” або ж “контрсолмонарів” (“grindinar, pietrar, sărămidar, contrsolomonar”) [19, с.257; 25, с.28–33; 27, с.447]. Наявні джерельні матеріали дають нам змогу відокремити декілька ритуальних обрядодійств, виконаних градівниками з метою відвернення градових хмар. Так, найбільш розповсюджений був обряд, згідно з яким, градівник виходив на межу села та певними ритуальними речами (гілка ліщини, прутик, яким урятував жабу з паші змії^{**}, залізні об’єкти) відвертав градові хмари^{***}. За свідченнями Є.Нікуліце-Воронки, з цією метою градівники використовували також три вербові гілки, освячені на вербні свята, та три гілки липи, освячені на Великій неділі. Але обрядодійство досягає своєї мети лише в тому випадку, коли градові хмари не перейшли межу села (обряд зафіксований в румунів с.Михальча) [28]. Так само освяченими вербовими гілками відвертали град на межі села градівники в ряді сіл Радівецького дистрикту (південна частина Буковини) [24]. У с.Остриця (північна частина Буковини) градівник був прикрашений гілками “клокотича” й гілкою “клокотича” на межі села відвертав градові хмари, які насувалися у вигляді биків [21, с.154].

Якщо солмонарі їх не слухали й не відвертали дощові хмари від села, градівники різали навхрест косами хмари й тоді, за народними повір’ями, солмонар верхи на драконі відразу падав на землю, зверху на нього обрушувався весь лід [25, с.30–31]. У С.Дорна-Гура-Негрій південної частини Буковини з цією метою використовували ніж, який встромлювали в землю [27, с.476–477]. У Нижньому Городніку (південна частина Буковини) градівники для відвертання граду використовували пасхальний хрест, яким на межі села хрестили дощові хмари, вимовляючи заклинання: “Так, як змінило свою форму тісто у печі, так нехай змінюється і буря, що насувається, і так, як хрестом можна захиститись від всього злого, так він нехай захищає від граду, що насувається! Це слова Господа, тому що Ісус Христос був розп’ятий на хресті!” [24].

Іноді для відвернення граду градівники використовували більш складні обрядодії: відвертали хмари вербовим прутиком, яким врятували жабу з паші змії [25, с.30–31, 34; 28]. Виходили в поле в кожусі, одягненому на голе тіло хутром навиворіт, відвертали град спеціально виготовленою палицею, яка на одному кінці мала заглиблення, заповнене освяченою пшеницею [34, с.806].

У цьому контексті слід згадати, що особливими магічними властивостями східні слов’яни також наділяли прутик, яким вдалося врятувати жабу з паші змії. Таким прутиком розганяли градові хмари на півночі Білорусі, на білоруському Поліссі, в

^{**} Слід підкреслити мотив змії як хтонічних істот, що відкривають і замикають землю. Відомо, що в язичницьких уявленнях як слов’ян, так і східних романців хтонічні істоти впливали на погоду й атмосферні явища, на випадання та відсутність дощів.

^{***} Як і в румунів Буковини, в південних і східних слов’ян ліщина виступає як зміїний атрибут та зміїний локус, що вражається громом, але водночас і як святе дерево, що не вражається громом і відводить його, й тому протиставляється змію як носієві диявольського початку. Часто ліщина сприймається в якості атрибута змії в різних випадках. Так, у болгар змію пов’язують із ліщиною родинними відносинами: її вважають “хресницею змії”. У поляків і сербів ліщина вказує на місцеперебування зміїного царя. У якості зміїного локусу ліщина виступає і на Волині. У південних слов’ян використовують ліщину проти грому та змії. У сербів вона слугує магічним засобом захисту оселі від грому. Болгари вважають, що єдиного доторкання ліщиною достатньо, щоб убити змію. Її використовують у ритуалах відганяння змії, а соком, листками та гілкою ліщини лікують від зміїного укусу (див. праці: Бенювска-Сьбкова М. Змеят в български фольклор. – София, 1992. – С.46; Георгиева И. Българска народна митологія. – София, 1983. – С.83–84; Гура А.В. Символика животных в славянской народной традиции. – М.: Индрик, 1997. – С.303–304; Kolberg O. Dzieła wszystkie. – Poznan, 1961–1985. – Т.17. – С.148).

Люблінському воеводстві, Житомирщині, Закарпатті, Гуцульщині, в Галичині. У Малопольщі прутик для розгону градових хмар іноді втикали на поля [5, с.332; 7, с.102–103; 12, с.454]. Українці Буковини вірили, що прутик, через який переповзла змія або яким вона була вбита, придатний відвернути град і бурю [9, с.107].

У румуномовного населення Буковини було зафіксоване виконання обрядодійств із метою відвертання градових хмар жінками. Так, у Сереті (південна частина Буковини) в разі переходу градових хмар через межі села одна зі старших жінок роздягалася догола, йшла за хату й торкалася руками освяченої бруньки верби (мицішоаре) [24]. Град уміли заклинати також гуцульські жінки, які робили це напередодні Різдва. Вони дотримувались увесь день суворого посту, а ввечері виходили з хати, розмахуючи запаскою над головою та промовляючи відповідне заклинання. Повернувшись до хати, вони накривали стіл, запрошували град у гості та водночас просили його, щоб він їх не турбував протягом року [7, с.102–103].

Часто перед проведенням ритуалу відвертання градових хмар градівник проходив певний обряд ініціації – постився напередодні Різдва, св. Василя, Водохреща. Потім, сидячи за обрядовим столом на тому місці, де до того сидів священник, який ходив з іконами по селу, він виголошував спеціальні заклинання проти міфічної істоти, що керувала градовими хмарами: “Ви солонарі, / Вороги християн! / Запрошую сьогодні до себе в дім / І будете сидіти за цим столом / І зі мною пригощатися, / Страви спробуйте, / Скільки є на моєму столі. / Запрошую сьогодні пригощатися / Щоб нічого не знищили ...” / “Voi solomonarilor, / Dușmanii creștinilor! / Poftim azi la mine-n casă / Și veți sta l-această masă / Și cu mine veți mânca, / Din bucate veți gusta, / Câte sunt pe masa mea. / Poftim azi de ospătați / Ca nimic să nu-mi stricați ...” [25, с.32–33]. Під час виголошення заклинання тримав у руці гілку ліщини, якою потім відвертав дощові хмари від села (С.Стража південної частини Буковини) [22, с.199].

Символічне запрошення бурі на ритуальну трапезу відоме й у карпатських градівників. У зв'язку з цим викликає цікавість записана І.Г.Чеховським розповідь професора К.Ф.Германа з Чернівців про зразок магічної практики, який йому випало спостерігати в 1930-х роках у виконанні його батька Федора Юрійовича, 1883 р. н., лісоруба без освіти, в с.Розтоках над Черемошом, на Буковинській Гуцульщині. Так, перед початком родинної трапези на різдвяний Святвечір мати накладала до однієї великої миски по ложці з кожної ритуальної страви, а батько, Федір Герман, виходив із тією вечерєю на подвір'я й урочистим голосом три рази запрошував на вечерю природні стихії. Виголосивши запрошення, він розкидав ложкою частину “вечері для бурі” навхрест на всі чотири сторони світу й хрестився*. На думку І.Г.Чеховського, особливість запрошення-заклинання полягала в конструюванні тексту за формулою заклинання-відторгнення: тобто якщо запрошені істоти не приходили, то виконавець обрядодійства закликав їх, щоб так само не з'являлися впродовж усього року й не чинили йому жодної шкоди. Що ж до наведеного дійства, то воно розглядалося вченим як вербальний “синонім” жертвоприношення, що мало характер підношення жертви в порубіжний локус [14, с.228].

Магічні дійства для відвернення граду виконували також цегельники – окремий тип градівників, обряди яких виникли дещо пізніше. Вони мали забезпечити добру погоду для будівельників. Обряди у виконанні цегельників відомі в с.Шару Дорней, Долхаска, Валя Сяке, Котиргаш Броштени [19, с.256–257; 26, с.67; 27, с.476–477]. Крім

* Подібний звичай відомий в поляків Подвілкі, що на Ораві, під назвою “кормління планетників”. Згідно з ним, коли печуть хліб, то з хлібною лопати відсипають трохи борошна у вогонь. Вірять, що димом від спаленого таким чином борошна харчуються планетники в хмарах. Так само карпатські гурали, коли бачать, що насуваються хмари, кидають на бурю борошно (див. працю: Толстой Н.И. Очерки славянского язычества. – М.: Индрик, 2003. – С.146).

того, навіть на даний час мешканцям С.Йорданешти Глибоцького р-ну відомий термін “цегельник” (“*săramidar*”), що побутував поряд із назвою іншого носія езотеричних знань – градівник (“*pietrar*”) (Інф.: Шкробанець Василь Миколайович, 1935 р. н. – запис студ. Д.Божеску). Цегельники закопували в землю міх із водою, зверху запалювали вогнище. Після завершення будівельних робіт вони відкопували міх, підвішували його, робили в ньому маленьку дірку, щоб вода з нього витікала помалу. У разі недотримання цієї умови людей чекала повінь [29, с.125]. Слід зазначити, що, починаючи з кінця ХІХ ст., даний обряд стали виконувати цигани (цигани-цегельники). У румунів було відоме спеціальне обрядодійство для знешкодження сили циган-цегельників, які зав’язували дощі на тривалий час. Так, жінка роздягалася догола, заходила у воду та різала навколо серпом воду примовляючи: “Не воду ріжу, а чари, здійснені циганами, щоб зав’язати дощ” [19, с.255].

“Черемідарська магія” відома також болгарам і сербам. До неї відносили особливі дії, спрямовані на викликання засухи, здійснені “черепичниками” та цегельниками, які професійно були зацікавлені в ясній погоді, необхідній для сушіння черепиці й цегли. До дійств черепичників відноситься, насамперед, закопування в землю живої тварини, наприклад кішки чи маленького осла, що призводить до засухи. Способом протидії такій магії є викрадення черепиці й цегли або знарядь праці черепичників і кидання їх у воду [13, с.99].

Порівнюючи обряди у виконанні румунських градівників Буковини з їхніми аналогами в слов’ян, слід відзначити деяку їх подібність з обрядами південних і східних слов’ян і разючу тотожність із ритуалами карпатських (у тому числі буковинських) градівників. У слов’ян градівники були відомі під назвою “облакопрогонників” ще у ХІІ ст. (“Єфремівська Кормча”) [12, с.452–453]. До “облакопрогонників” слід віднести карпато-українських хмарників, градівників, громових віщунів (гуцул.), градобурників; сербських облаचारів, градобранителів; польських хмурників, хмарників, чорнокнижників. В Українських Карпатах діяльність таких осіб часто мала професіональний характер – ще на початку ХХ ст. їм виплачували щорічну винагороду від кожної сім’ї, села чи декількох сіл за охорону від граду [12, с.453–454]. За свідченнями Р.Кайндля, майже кожне село має свого заклинача граду. Так, наприклад, у Селятині були відомі троє – Юрій та Федір Біреші й Петро Сокалюк [7, с.103].

Досліджуючи коріння обрядів, пов’язаних із метеорологічною магією, ми зіштовхнулися зі згадками про носіїв езотеричних знань, здатних впливати на атмосферні явища, ще в дохристиянські часи в працях таких римських авторів, як Колумелла (“*De re rustica*”, I ст. н. е.) та Палладіуса (“*De agricultura*”, IV ст. н. е.). Колумелла називав подібних осіб “прогонювачами хмар” (“*nubifugus*”). У свою чергу, Палладіус описав спосіб магічного відвертання градових хмар: “Погрожувати небесам закривавленими сокирами” (*Palladius De agricultura*, I, 35) [30, с.247]. У цьому контексті слід також згадати опис Геродотом (V ст. до н. е.) звичаю стародавніх фракійців під час грози та блискавки пускати стріли в дощові хмари й погрожувати Богу [4, с.265–266]. Слід зазначити, що опис Геродота в деякій мірі підтверджений археологічними знахідками. Так, у князівському гетському похованні на поселенні Аджігіол (Тульський повіт Румунії), датованому IV ст. до н. е., археологами знайдено зображення на одній з ритуальних речей. На ній викарбовано вершника, який пускає стрілу в уранського дракона [15, с.45]. Ці дані підтверджуються законами одного з капітуляріїв виданих Карлом Великим проти темпестаріїв – магів із метеорологічними силами. У капітулярії Карл Великий описує, що вони могли відігнати градові хмари, спрямовуючи до неба довгі палиці, на кінці яких були прикріплені зв’язки паперу, на яких було викарбовано магічні написи [18, с.45]. У румунів перша згадка про таких носіїв під терміном “прогонювачі хмар” зустрічається у 1652 р. у “Законі Матея Басараба”, виданому в м. Тирговіште.

Отже, говорячи про термін “градівник” у східнороманського населення Буковини, слід відзначити регіональний характер розповсюдження терміна. На переважній більшості територій проживання східних романців він був заміщений терміном “соломонар”, що призвело до ототожнення цих двох різних за функціональними особливостями персонажів, пов’язаних із метеорологічною магією. Навіть у роботах С.Маріана, І.Сбієри, С.Нікуліце-Воронки зустрічаються народні вірування та обряди, в яких народ починає ототожнювати даних персонажів. Що ж до генези обрядів у виконанні градівника, то на відміну від соломонаря, якого вчені вважають спадкоємцем дако-гетських жерців, зафіксованого Страбоном під терміном “капнобатай”, він, слід вважати, був членом сільської громади, який володів певними езотеричними знаннями й отримував платню за відвернення граду чи інших атмосферних явищ. Про це свідчать також існування і в інших сусідніх слов’янських народів таких персонажів (особливо в східних і південних слов’ян). Звертає на себе увагу ідентичність обрядів відвернення градових хмар буковинських румунів із карпатськими гуцулами, де діяльність таких осіб мала суто професіональний характер ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. З початку ХХ ст. у румуномовного населення Буковини цей термін поступово втрачає своє значення, в деяких випадках ототожнюючись із терміном “соломонар”.

1. Бенювска-Събокова М. Змеят в български фольклор. – София, 1992.
2. Воронцов С. Михайло Нечай і чаклунський камінь // Час 2000. – 2006. – Ч.2. – 19 січня. – С.18.
3. Георгиева И. Българска народна митология. – София, 1983.
4. Геродот: История. В 9-ти кн.: Пер. Г.А.Стратановского. – М.: Ладомир, 2001. – С.265–266 (IV. – 94).
5. Гура А.В. Символика животных в славянской народной традиции. – М.: Индрик, 1997. – 912 с.
6. Експедиційний матеріал, зібраний членами студентського наукового гуртка “Етнос” від місцевих жителів румуномовних та українських сіл Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії під керівництвом автора. – Зберігається в етнографічному музеї факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – 2002–2005.
7. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Післямова О.Масана: Пер. з нім. – Чернівці: Молодий буковинець, 2000. – 208 с.
8. Мисько Ю.В. Джерела до вивчення пережитків язичницьких вірувань на Буковині // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці, 2000. – Вип.2. – С.38–39.
9. Населення Буковини: Пер. з нім. Ф.Андрійця, А.Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2000.
10. Національна бібліотека Румунської академії наук. – Фонд рукописів С.Ф.Маріана. – №4076. Село. Етнографічні студії. – 314 арк.
11. Пивоваров С.В., Мисько Ю.В. Язичницькі звичаї населення Буковини в документах кінця ХVІІІ ст. // ІІ Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців “Національні та етносоціальні процеси в Україні”: Матеріали. – Чернівці, 1997. – С.9–12.
12. Славянские древности. Этнолингвистический словарь / Под ред. Н.И.Толстого. – М.: Международные отношения, 2004. – Т.3.
13. Толстой Н.И. Очерки славянского язычества. – М.: Индрик, 2003. – 622 с.
14. Чеховський І.Г. Обряд запрошення-заклинання бурі – езотеричний спадок градівника Германа з Розтік // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Прут, 2003. – Вип.5. – С.226–230.
15. Berciu D. Arta traco-getică. – București: Editura Academiei RSR, 1969.
16. Berdan L. Totemism românesc. Structuri mitice arhetipale în obiceiuri, ceremonialuri, credințe, basme. – Iași: Editura Universității A.I.Cuza, 2001.
17. Ciubotaru I.H., Ciubotaru S. Obiceiurile agrare – o dominantă a culturii populare din Moldova // Anuar de lingvistică și istorie literară. – Iași, 1983–1984. – Т.ХХІХ. – Р.107–127.
18. Filipetti H., Trotereau J. Symboles et pratiques rituelles dans la maison paysanne traditionnelle. – Paris: Editura Berger Levrault, 1978.
19. Fochi A. Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al ХІХ: Răspunsurile la chestionarele lui Nicoiaie Densușianu. – București: Minerva, 1976.
20. Gherman T. Metereologia populară. Observări, credințe și obiceiuri. – București: Paideia, 2002. – 174 p..
21. Ghinoiu I. Zile și mituri. Calendarul țăranului român 2000. – București: Editura Fundației PRO, 1999.
22. Gorovei A. Credințe și superstiții ale poporului român / Ediție îngrijită de I.Datcu. – București: Editura “Grai și suflet – Cultura națională”, 1995. – 344 p.
23. Kolberg O. Dzieła wszystkie. – Poznan, 1961–1985. – Т.1–60.

24. Marian S.F. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Editie îngrijită și introducere de I.Datcu. – București: Editura "Grai și Suflet – Cultura Națională", 2001. – Vol.I. – 222 p.; Vol.II. – 216 p.; Vol.III. – 244 p.
25. Marian S.F. Mitologie românească (Editie îngrijită de A.Olteanu). – București: Paideia, 2000. – 200 p.
26. Monografia comunei Valea-Seacă. Județul Câmpulung / întocmită de D. Timu. – Câmpulung-Moldovenesc: Școala Română, 1939.
27. Mușlea I., Bârlea O. Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P.Hășdeu. – București: Minerva, 1970.
28. Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică (Editie îngrijită de V. Durnea). – Iași: Polirom, 1998. – Vol.I. – 496 p.; București: Saeculum I.O., 1998. – Vol.II. – 495 p.
29. Pamfile T. Văzduhul după credințele poporului român. – București, 1916.
30. Papahagi T. Mic dicționar folcloric. Spicuri folclorice și etnografice comparate. – București: Minerva, 1979. – P. 247.
31. Sărbători și obiceiuri. Răspunsurile la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Moldova. – București: Editura enciclopedică, 2004. – T.IV.
32. Taloș I. Solomonarul în credințele și legende populare românești // Anuar de lingvistică și istorie literară. – Iași, 1976. – T.XXV. – P.39–53.
33. Tocilescu G.G. Izvoare privind istoria României. – București: Editura Academiei RPR, 1964. – Vol.I. – P.635.
34. Voronca E.N. Datinele și credințele poporului român. – Cernăuți: Tipografia Isidor Wiegler, 1903.
35. Vulcănescu R. Mitologie română. – București: Editura Academiei RSR, 1985. – 712 p.

This article investigates the material about the existence of people on the territory of Bukovyna during the XIX–XX centuries, who worked as professional hail-keepers and kept hail-clouds away from the village and fields of hail-keepers. Special attention is paid to historic transformation of the mentioned rites, which resulted in average villagers in-charge ringing church bells or "beating metal" at the sight of hail-clouds approaching at the modern stage.

Key words: Bukovyna, hail-keepers, rites.

УДК.393.(47.86/87)

ББК.63.52(23=4Укр)

М.І. Мельникович

ДИНАМІКА СМЕРТНОСТІ НА БОЙКІВЩИНІ В ХІХ СТОЛІТТІ

Погане медичне обслуговування, антисанітарні умови, епідемії холери 1831, 1847 років були основними причинами високої смертності серед бойків. У статті йдеться про погіршення життя і побуту населення Бойківщини та про згубний вплив надмірного вживання алкоголю в ХІХ ст. Зіставляються статистичні дані Австро-Угорської монархії та країн Західної Європи.

Ключові слова: смертність, тривалість життя, народжуваність, коефіцієнт смертності.

Проблема статистичного вивчення демографічних процесів на Бойківщині, зокрема, смертності та її впливу на побут, структуру й становище бойківської родини займає важливе значення в дослідженні соціально-економічних процесів у даному регіоні. Актуальність проблеми полягає в тому, що вона мало вивчена, хоча певну увагу їй приділяли М.Зубрицький, В.Гнатюк, Ю.Бачинський, В.Кубійович, С.Копчак [5, 6, 7, 8, 13]. Дана стаття, не претендуючи на вичерпність поставленої проблематики, наводить короткі статистичні дані щодо смертності населення на Бойківщині в ХІХ ст.

Предметом дослідження виступає динаміка смертності на Бойківщині в ХІХ столітті. Об'єкт вивчення – бойківська етнографічна група.

Метою дослідження є безпосередній аналіз причин і наслідків смертності на Бойківщині в ХІХ ст.

Смертність населення визначалася чималою кількістю факторів, які, як правило, полягали у феодальному способі виробництва населення. Основними з них, крім загального економічного становища селянства, були систематичні епідемії та голод, антисанітарні умови життя і побуту населення Бойківщини, відсутність медичної допомоги тощо. Смертність, звичаї й обряди, пов'язані з нею, в українській етнографії